

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

Rodičovské dilema

aneb fenomén Fence-sitting

Bakalářská diplomová práce

Anglická filologie – Kulturní antropologie

Autor: Dominika Šmoldasová

Vedoucí práce: Mgr. Jaroslav Šotola, Ph.D.

Olomouc 2021

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou prací na téma Rodičovské dilema aneb fenomén Fence-sitting vypracoval(a) samostatně a uvedl(a) v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil(a).

V Olomouci dne.

Podpis

V této části bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce, Mgr. Jaroslavu Šotolovi, Ph.D., za trpělivé a odborné vedení. Také bych ráda poděkovala všem participantkám za jejich ochotu se na této práci podílet.

Anotace

Jméno a příjmení:	Dominika Šmoldasová
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	Anglická filologie – Kulturní antropologie
Obor obhajoby práce:	Kulturní antropologie
Vedoucí práce:	Mgr. Jaroslav Šotola, Ph.D.
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Rodičovské dilema aneb fenomén Fence-sitting
Anotace práce:	Bakalářská práce se zaměřuje na problematiku možného rodičovství či dobrovolné bezdětnosti, ke kterým přistupuje jako ke dvěma potenciálním životním dráhám. Práce zkoumá perspektivu lidí, kteří nejsou rozhodnuti, zda děti mít chtějí či nikoliv, tzv. fence-sitters či nerozhodní.
Klíčová slova:	rodičovství, bezdětnost, dobrovolná bezdětnost, životní dráhy
Title of Thesis:	Parental Dilemma or the Fence-sitting Phenomenon
Annotation:	This bachelor thesis focuses on the issue of possible parenthood or voluntary childlessness, which are viewed as two potential life paths or life courses. The work explores the perspective of people who are undecided whether they want children or not, so-called fence-sitters or undecided.
Keywords:	parenthood, childlessness, voluntary childlessness, life course
Názvy příloh vázaných v práci:	Tematické okruhy otázek polostrukturovaného rozhovoru
Počet literatury a zdrojů:	29
Rozsah práce:	53 s. (78 473 znaků s mezerami)

Obsah

Anotace	4
Úvod.....	6
1. Teoretická část.....	8
1.1. Lidská reprodukce ve společenském kontextu.....	8
1.1.1. Primární socializace	9
1.1.2. Sekundární socializace	10
1.1.3. Konflikt rolí	11
1.2. Teoretické přístupy	13
1.2.1. Teorie celoživotního vývoje.....	13
1.2.2. Teorie životní dráhy	14
1.3. Rodičovství	15
1.3.1. Rodičovství jako norma.....	16
1.4. Bezdětnost	17
1.5. Fence-sitters	20
2. Empirická část.....	22
2.1. Reflexe autorky.....	22
2.2. Metodologie výzkumu	23
2.3. Představení participantek.....	26
2.4. Perspektiva fence-sitterů.....	27
2.4.1. Dítě jako (ne)priorita.....	27
2.4.2. (Ne)rozhodování mít dítě	35
2.4.3. Nejistá budoucnost	41
2.5. Diskuze	45
Závěr	46
Seznam použité literatury	48
Příloha 1	52

Úvod

Ve své bakalářské práci se věnuji tématu reprodukce a rodičovství v souvislosti s (ne)dobrovolnou bezdětností, ke kterým je přistupováno jako ke dvěma možným formám vývoje životních drah. Mít dítě a stát se tak rodičem je stále do určité míry vnímáno jako očekávané chování jedince ve společnosti, které se pojí s genderovými stereotypy. I přes to, že můžeme v současné moderní společnosti pozorovat proměny hodnotových systémů a důraz na individualizaci jedince, je rodičovství stále společensky zakotvený proces a norma, v jejímž rámci existuje genderová asymetrie v očekávání, a tak i nátlaku. Být dobrovolně bezdětný znamená odchýlení od této normy a představuje tak odlišný vývoj životní dráhy jedince. Naše reprodukce a s ní spojené rodičovství je proces, ve kterém za předpokladu existence možnosti volby existuje několik možných postojů a tím i životních cest či životních drah, kterými se jedinec může „vydat“ a mezi kterými může také vzhledem k životnímu kontextu a dalším vlivům „přecházet“.

Cílem této práce je pochopit perspektivu lidí, kteří se nacházejí jaksí mezi těmito dvěma možnými přístupy či póly (bez)dětnosti. Tito jedinci jsou označováni jako fence-sitters či nerozhodní. V souvislosti s reprodukčním rozhodováním si nejsou jistí, zda se chtějí, nebo nechtějí stát v budoucnosti rodiči. Účelem výzkumu je pochopit zkušenost a perspektivu těchto lidí, a co je v otázce (bez)dětnosti ovlivňuje. Současně je skrz tyto perspektivy popisováno i vnímání strukturálních a normativních podmínek, na základě kterých jsou realizovány, a které tak tyto pohledy odráží. Jelikož je cílem pochopit vnímání a zkušenost těchto lidí, byl pro tento výzkum zvolen

fenomenologický výzkumný design, který je realizován skrze polostrukturované rozhovory s participanty.

1. Teoretická část

1.1. Lidská reprodukce ve společenském kontextu

Schopnost reprodukce patří mezi základní biologické jevy, na kterém závisí přežití nejen lidského pokolení, ale také téměř všech organismů na této planetě. Ať se jedná o nebuněčné organismy nebo naopak o organismy mnohobuněčné, o rozmnožování nepohlavní či pohlavní, reprodukce organismů je nedílnou součástí životního cyklu zahrnující širokou škálu úkazů a typů.

Na příklad rournatky (*Suctorina*), které se řadí mezi přisedlé prvoky, se vyznačují druhem nepohlavního rozmnožování, kdy noví jedinci vznikají procesem pučení na mateřském těle, ze kterého se po čase oddělí a přisedají na novém místě (Ptáček, n.d.). V takovém případě by lidská reprodukce prakticky selhala. Z biologického hlediska se v případě lidí jedná o formu pohlavního rozmnožování. Kombinací pohlavních buněk a následným procesem rýhování vzniká nový organismus, který se v ideálních případech následujících 40 týdnů vyvíjí uvnitř dělohy (Novotný & Hruška, 2015). Nově vzniklý jedinec je v obecné mluvě nejčastěji označován jako „miminko“ nebo „dítě“.

Většina organismů se reprodukuje na základě genetické informace, která je daná a neměnná. Předpokládejme, že na příklad zmíněné rournatky mají ve své DNA zakódovanou informaci, kdy a za jakých podmínek může dojít k jejímu rozmnožení, kterou niterně nijak nezpochybňuje. Pokud nastanou vhodné podmínky a vhodný čas, rournatky se rozmnoží tzv. „ať chtějí nebo ne“. V případě lidí se nicméně tento „zajetý biologický standard“ stává jaksí nestabilní. Pokud člověk dojde do stádia dospělosti a je mu biologicky umožněno počít dítě, jsme schopni nad touto skutečností uvažovat, vést vnitřní dialog, a dokonce se rozhodnout, že k početí nikdy nemusí dojít.

Fakt, že můžeme uvažovat nad vlastní reprodukcí a že v máme konečném důsledku do určité míry svobodnou vůli nicméně neznamená, že by nás v tomto ohledu nic neovlivňovalo. Ačkoliv si pod pojmem reprodukce můžeme představit zejména procesy spojené primárně s biologií, je to jev úzce spojený se společenstvím, ve kterém se daný jedinec nachází. Naše biologická podstata nestojí mimo sociální realitu, jsou spolu úzce spjaté: „Vnímáme svět ve velké míře tak, jak jsme jej od narození učení vnímat, přičemž až do určitého věku jej můžeme ovlivnit jen velmi omezeně. A to se netýká jen našeho myšlení, nýbrž i vývoje našeho organismu a velké části jeho biologické podstaty“ (Fafejta, 2004, s. 14).

Naše sociální realita je ovlivňována již od našeho narození (ne-li ještě dříve) a děje se tak více či méně v průběhu celého života až do naší smrti. Tzv. si „zvnitřňujeme objektivní realitu“ (Kubátová & Znebežánek, 2008, s. 96). Celý komplex vlivů začíná několika procesy socializace, skrz které si osvojujeme základní principy sociální reality, do které jsme jaksí „vhozeni“. A tak i naše vnímání reprodukce, byť se na první pohled jedná pouze o čistě biologický jev, konstruujeme z velké části v závislosti na principech, které nás v průběhu našeho života společnost učí.

1.1.1. Primární socializace

První z těchto procesů je proces primární socializace. Ten se vyznačuje přijímáním základních informací a internalizováním společenských norem od konkrétních primárních pečovateli, tzv. významných druhých. V konečném důsledku jsou tak předávány role, postoje a hodnoty, které dítě přijímá a které jsou posléze i zobecňovány (Kubátová & Znebežánek, 2008).

Už jako malé děti se běžně učíme pojmům jako maminka, tatínek a co tyto pojmy představují. Role k nim přiřazené si vštěpujeme mimo jiné společně i s genderovými stereotypy a dochází tak k neuvědomělému učení se genderu (Giddens & Sutton, 2013).

Můžeme argumentovat, že co se rolí a „přirozenosti“ s nimi spojené týče, je toto vnímání na jedné straně spojené zejména s naší biologii (Murphy, 2004). Role matky však nemusí nutně znamenat skutečnost, že daná matka dítě odnosiла a porodila. Stejně jako role otce nenáleží čistě tomu muži, který ke zplození dítěte přispěl. Zde nabírá proces socializace na své významnosti – role otce či matky nabírá takový rozměr, jaký daná společnost preferuje a nemusí se nutně prolínat s biologickými jevy. Tento výzkum tak vychází z teze, že proces socializace formuje naše vnímání rodičovství, těchto rolí a s nimi spojenými genderovými stereotypy (Fafejta, 2005).

1.1.2. Sekundární socializace

Prvotní internalizovaná realita je pro nás samozřejmá a tím pádem i její role. Naši významní druzí nicméně v průběhu lidského života ustupují do ústraní a dochází k procesu sekundární socializace, ve kterém jedinec dále pracuje se sociálními rolemi. Dochází ke kontaktu s jinými perspektivami než s tou, které jsme byli vystaveni při primární socializaci. Do této nové reality vstupují na místo významných druhých tzv. referenční skupiny (škola, přátelé aj.). Ty nás učí, co je v našich životech důležité, jaké cíle bychom měli mít a jak jich dosáhnout (Kubátová & Znebežánek, 2008).

Klíčovým se stává pojem identity. Tu získáváme prvotně od významných druhých a měla by se shodovat s rolemi, a tedy i sociální realitou, které jsme jako děti vystavováni. V průběhu sekundární socializace je identita sice již určitým způsobem formovaná, stává se ale více obecnou a je dále ovlivňována tak, aby reflektovala přidělené

role a tím i daný sociální svět (Fafejta, 2004). To platí i o identitě pohlavní, se kterou se pojí zmíněné genderové stereotypy: „Být mužem nebo ženou se učíme ještě dříve, než si tuto skutečnost uvědomujeme. Proto i na pohlavní identitu musíme nahlížet optikou sociálních rolí“ (Fafejta, 2005, s. 53).

1.1.3. Konflikt rolí

Již jsme si zmínili fakt, že co se reprodukce týče, jsme ovlivněni společenskou realitou. Máme ale možnost do jisté míry a za určitých okolností nad ní uvažovat. Ačkoliv si socializací osvojujeme a reflektujeme hodnoty společnosti, stále jsme schopni svobodně myslet a jednat. Na rozdíl od výše zmíněných rounatek jsme schopni reflektovat naši situaci a nás samé. Nejsme pouze a jen netečnými produkty společnosti s jejími rolemi a s nimi spojenými normami, které zastupují očekávaný rámec chování a jednání. Jsme schopni se zamyslet nad našimi vlastními cíli a prioritami, které nemusí být nutně v souladu s těmi, které do nás vkládá společnost.

V průběhu života zastupuje jedinec několik rolí zároveň. Nevyhnutelně tak může docházet k jejich konfliktu. Existuje několik typů těchto konfliktů, v této práci se však zaměříme na konflikt mezi různými rolemi jednoho jedince tzv. intrapersonální konflikt (Vláčil, n.d.). Právě ten můžeme pozorovat v otázce (možného) rodičovství. Role matky může být více či méně v konfliktu s rolí studentky nebo třeba také doktorky, akademičky a dalších. Tento konflikt popisovaly několik participantek výzkumu ve svých výpovědích: Na příklad Martina, která se věnuje budování kariéry v akademickém prostředí, reflektovala nepříznivou situaci žen zejména v případě, kdy se snaží skloubit role matek a pracujících:

„Jako obojí většinou fakt nejde (úsměv). [...] Přejde mi to třeba trochu škoda, že vlastně... Ale to jsem spíš tak jako nějak vnitřně naštoaná na to, že to prostě nejde nějak líp třeba skloubit, nebo že nejsou ty nástroje a ty možnosti proto, aby se holky (protože většinou to řeší prostě ženy že jo, co si budeme vykládat) tak musely rozhodovat mezi tím být dobré prostě v něčem co chtějí dělat, nebo mít jako děti, protože fakt spousta jich chce mít obojí (úsměv).“

(Martina)

Právě ve spojení konfliktu rolí s naší identitou může vzniknout situace, kdy se sami sebe zeptáme: „A chci být vůbec rodičem? Chci mít vůbec děti?“ Pokud odpověď na tuto otázku zní „Ano“, bude z velké části naše identita, a tak i životní dráha, v souladu s očekáváním naší společnosti. Tématu životních drah a tématu rodičovství se věnuji v kapitolách 1.2. a 1.3. V případě, že se jedinec nikterak neztotožňuje s rolí a s ní spojenými normami a očekávaným chování, může dojít ke zmíněnému konfliktu rolí. V tom případě se můžeme stát dobrovolně bezdětnými, a nenaplnit tak tato společenská očekávání. Tématu bezdětnosti se věnuji v kapitole 1.4. Nicméně, co když odpověď na tyto otázky zní „No... ale já nevím“. V následujících kapitolách se budu věnovat dvěma pomyslným protipólům: rodičovství jako stavu, kdy o plození potomků dříve či později stojíme a dobrovolné bezdětnosti, tedy stavu, kde vlastním rozhodnutím potomky plodit nehodláme. V rámci bezdětnosti existuje také skupina nerozhodných, tzv. fence-sitterů, na jejichž vnímání problematiky (bez)dětnosti byla zaměřena empirická část této práce.

1.2. Teoretické přístupy

1.2.1. Teorie celoživotního vývoje

V kapitole představující socializaci jsme si jedince do určité míry představili jako produkt společnosti. Tento „produkt“ a jeho životní vývoj nicméně není vždy stejný. Byť proces socializace do určité míry vysvětluje předávání sociálních norem a rolí společně s očekávaným genderově založeným chováním, nevysvětluje otázku změny a diverzity v životě (Elder, 1994). Na tuto změnu se zaměřuje teoretický výzkum celoživotního vývoje.

Koncept celoživotního vývoje se začal formovat již na začátku 20. století. V této době se přístup soustředil zejména na identifikaci jednotlivých a univerzálních stádií vývoje, jejichž pořadí bylo dané. Změna nicméně představuje nedílnou součást našich životů a tyto klasické modely životního vývoje nestačí zachytit fluiditu lidských zkušeností a společnosti, jelikož se zaměřovaly zejména na jeho psychologický aspekt. Moderní teorie vývoje se odklání od těchto stadiálních teorií. Netvoří ale homogenní skupinu a k celoživotnímu vývoji přistupují různé teoretické modely rozdílně. Jelikož se teorie celoživotního vývoje v současnosti vyznačuje multidisciplinárním přístupem, každá z moderních teorií a přístupů se vyvíjela odlišně vzhledem k různým teoretickým oblastem (Millová, 2012).

Cíl těchto teorií nicméně zůstává stejný; snaha o ukotvení jedince do společnosti a jejích struktur. Životní průběh tak můžeme považovat za sekvenci různých životních pozic jedince v průběhu času, přičemž za pozici můžeme považovat např. právě rodičovství (Kok, 2007).

1.2.2. Teorie životní dráhy

Jednu z teorií využívaných především v sociologickém prostředí nazýváme model životních drah. Prvním z autorů, kteří se tomuto konceptu začali věnovat v sociologické perspektivě, byl Elder Jr., který propojil principy teorie životního cyklu s konceptem načasování, přičemž definoval rámec životních drah, skrz které zaměřuje pozornost na sociální kontext zahrnující jednotlivé role, jejich načasování a změny (Hassmanová Marhánková, Kreidl & Hubatková, 2012). V případě životního vývoje považuje Elder za zásadní a centrální pojem tranzice. Samotný vývoj probíhá v rámci delšího časového úseku, zároveň tak vznikají různé vícečetné životní dráhy (pracovní, rodinné aj), které se věkově stupňují, prolínají a podléhají měnícím se podmínkám a možnostem. Současně se vyvíjejí i v kratších časových úsecích, které se vyznačují různými přechody či tranzicemi, které jsou definovány jako např. sňatek či rozvod nebo narození potomka (Elder, 1994; Elder, 1998). Můžeme tak k životním drahám přistupovat jako k nástrojům, skrz které „... lze vkládat životy jedince do sociální struktury, zejména formou podílení se na sociálních pozicích a rolích“ (Hassmanová Marhánková et al., 2012, s. 25-26).

Změny ve společnosti a postmoderní faktory ovlivňující přístup k rodičovství se vzájemně promítají do životních drah jedinců. Stejně jako se přístup k rodičovství v průběhu historie proměňuje, mění se tak i životní dráhy. Skrz tento koncept je možné poukázat a určit vlivy či faktory, které ovlivňují cestu k (ne)rodičovství. Vzniká však otázka, do jaké míry je jedinec neaktivním produktem podmínek a procesů společnosti, kterým se adaptuje, a naopak jak moc velkou roli hraje jedinec jako aktivní činitel s možností racionální volby (Mayer, 2004, s. 165).

1.3. Rodičovství

Co to tedy zmíněné rodičovství je a co představuje? Jak jsme si již řekli, rodíme se do sociální reality, která nás svým způsobem vychovává a určuje, jaké chování je akceptovatelné, a které se od daných norem odchyluje. Jeden z takových jevů, které jsou v naší společnosti vnímané jako žádoucí a které je založené na určitých genderových stereotypech, je zakládání rodiny. Záměrně uvádím zakládání rodiny jako součásti určité instituce rodičovství, a ne pouhé „plození potomků“. Během primární socializace si internalizujeme pojmy jako rodina a také maminka nebo tatínek, nikoliv ploditel.

K rodičovství můžeme přistupovat ve dvou rovinách – ideové a behaviorální. Rovina ideová v sobě zahrnuje společenské normy a očekávané chování potenciálních rodičů. Rovina behaviorální odráží, jaké toto chování skutečně je (Maříková v Hamplová et al., 2006). Definice rodičovství a rodiny je tak poměrně složitá a komplexní. Pokud vynecháme zmíněnou biologickou složku reprodukce, a zároveň také opomineme instituci manželství, můžeme tvrdit, že rodina je sociální skupina založená na vzájemných příbuzenských vztazích, ve které se dospělí jedinci starají a zodpovídají za děti (Giddens & Sutton, 2013). Co se funkční stránky rodiny týče, sociologická encyklopedie ve své definici reflektuje její společenskou a strukturální důležitost: „[Rodina] obecně původní a nejdůležitější spol. skupina a instituce, která je zákl. článkem soc. struktury i zákl. ekon. jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biol. druhu a výchova, resp. socializace potomstva, ale i přenos kult. vzorů a zachování kontinuity kult. vývoje“ (Fišerová, n.d.) Musíme si ale uvědomit, že neexistuje žádný univerzální model rodiny. Pojem rodiny si sice můžeme do určité míry definovat a

zjednodušit, existuje nicméně celá řada rodinných forem, které procházeli a stále procházejí řadou proměn (Giddens & Sutton, 2013).

1.3.1. Rodičovství jako norma

Hodnotové systémy společnosti se za posledních sto let radikálně proměnily, a stejně tak přístup k rodině a rodičovství: „Postmoderní rodiny již nejsou zakládány proto, aby reprodukovaly populaci nebo jinak prospívaly velkým společenstvím lidí. Rodiny postmoderní doby jsou zakládány kvůli uspokojování citových potřeb partnerů (nikoliv dětí!). Stabilita těchto rodin proto stojí a padá s citovou bilancí partnerského vztahu“ (Matoušek, 2008, s. 181-182). Větší důraz je v současné době kladen hlavně na citové vazby, individuální svobodu a uznávání práva žen společně s rostoucí mírou ekonomické nezávislosti. Vznikají nové formy rodiny a vztahů, manželství přestává být nutným ekonomickým partnerstvím (Giddens & Sutton, 2013).

I přes to, že se v současnosti zvyšuje podíl mladých bezdětných vlivem různých faktorů a k rodičovství se přistupuje jiným způsobem, stále je rodičovství součástí sociokulturních struktur, které je v soudobé české společnosti považováno za základní součást identity dospělého člověka. V českém prostředí je stále kladen důraz na důležitost rodičovství jako nezbytnou součást života, která přispívá k jeho plnohodnotnému prožití. Dítě může být vnímáno jako naplnění života a je často spojeno s pocity radosti a zadostiučinění (Hašková, 2009).

Ačkoliv se intenzita a časovost tohoto normativního chování v průběhu posledních desítek let mění, stále je do určité míry očekávané a svým způsobem i vyžadované mít kromě vlastního potomka alespoň pozitivní vztah k dětem. Tento arbitrární vztah

k dětem a jeho preskriptivní forma byla zmíněna například v práci Prentice & Carranza (2002), která se zaměřuje na preskriptivní genderové stereotypy a s nimi spojenou genderovou nerovnováhu. Ačkoliv je zájem či vztah k dětem očekáván od obou pohlaví, u žen je toto očekávání patrnější. Zde nicméně vzniká konflikt; dynamická proměna společnosti orientovaná na individualismus a genderovou spravedlnost nemusí být v souladu s očekáváním spojeným s tradičním rodinným životem vybudovaným na „tradičních“ genderových rolích.

1.4. Bezdětnost

V kapitole 1.3. jsem představila koncept rodičovství, jakožto sociální normy spojené s faktorem očekávání. V této kapitole se budu věnovat pomyslnému opaku rodičovství, a to konceptu bezdětnosti.

Za bezdětného můžeme považovat někoho, kdo nemá či ani nebude mít dítě a nebude tak vychovávat v budoucnosti svého (ať už biologického nebo jiného) potomka. Můžeme tak o bezdětnosti pojednávat jako o celoživotní či dočasné absenci rodičovství, která může být prožívána a vnímána různými způsoby (Hašková, Šalamounová, Víznerová & Zamykalová, 2006). Samotný koncept bezdětnosti zahrnuje poměrně širokou škálu stavů, vlivů a důvodu ovlivňující situaci bezdětných jedinců, mezi kterými se nedá udělat jasná rozdělovací linie: „Tato fakta znesnadňují výzkumnou konceptualizaci a operacionalizaci bezdětných a bezdětnosti, jelikož je vymezení výzkumného problému i zkoumané cílové populace v rámci různých výzkumů bezdětnosti často velmi odlišné,“ (Hašková et al., 2006, s. 12). V zásadě ale můžeme bezdětnost rozdělit do dvou hlavních kategorií: bezdětnost dobrovolnou a nedobrovolnou.

Již z názvu si můžeme prvotně odvodit z čeho může pramenit hlavní rozdíl mezi nedobrovolně bezdětnými a dobrovolně bezdětnými. Nedobrovolná bezdětnost zahrnuje např. biologické důvody, které početí zabraňují. Nedobrovolně bezdětní si tak na rozdíl od těch dobrovolně bezdětných svou bezdětnou situaci pravděpodobně nevybrali; hlavní rozdíl by tak měla být absence či přítomnost volby. Jak již bylo řečeno v kapitole 1.1, na rozdíl od rournatky se přece můžeme zastavit, rozmyslet se a ujasnit si své vlastní priority. Vzniká nicméně komplikovaná otázka, zda se jedná opravdu o volbu, či souhru či možná nesouhru různých komplexních situací a faktorů v životě jedince, což samotný výzkum tohoto fenoménu dále komplikuje.

Co se důvodů a vývoje trendu dobrovolné bezdětnosti a reprodukčního chování v České republice týče, můžeme ve zkratce zmínit, že jsou srovnatelné se změnami druhého demografického přechodu. Ta započala již koncem 60. let v západní a severní Evropě, a vyznačuje se demografickými a hodnotovými změnami namířenými především na individualizaci a zaměření se na osobní potřebu seberealizace. Ačkoliv jsou tyto změny znatelné v západní a severní Evropě již několik desítek let, v postkomunistických zemích se tento proces začíná projevovat až v posledních 30 letech (Szalma & Takács, 2015).

V rámci kategorie dobrovolně bezdětných můžeme identifikovat řadu dalších subkategorií, ty nicméně nejsou nijak pevně dané. Naopak, v celém konceptu bezdětnosti panuje znatelná fluidita a propojenost, kterou není snadné zachytit. Kromě zmíněného aspektu (ne)volby můžeme totiž do klasifikace bezdětnosti zahrnout i aspekt časovosti.

Existuje celá řada důvodů a faktorů, které na jedince působí a které jej v této otázce ovlivňují, a to navíc v různých fázích života po různě dlouho dobu. Ve spojitosti s časovostí je rozlišováno několik typů dobrovolné bezdětnosti. Jedince, kteří se rozhodli pro celoživotní bezdětnost, nazýváme *early articulators*, neboli rozhodnutí pro celoživotní bezdětnost. Ty, kteří dočasně či celoživotně dobrovolně rodičovství odkládají, nazýváme *postponers*. Existuje navíc i řada lidí, kteří si nejsou jistí, zda rodinu zakládat či nikoliv. Nejsou rozhodnutí přímo pro dobrovolnou bezdětnost, nicméně k rodičovství vyloženě nesměřují. Takové jedince označujeme jako *nerozhodné* či *fence-sitters* (Hašková, 2009; NoKidding, n.d.).

Vlivem různých faktorů, životních situací, okolí a norem, se jedinec může (ale nemusí) pohybovat po pomyslném poli či škále (bez)dětnosti. Vnést tak do tohoto tématu řád se v jedné chvíli může jevit jako nesnadné. Takto se po „poli“ či mezi níže popsányými subkategoriemi můžeme pohybovat i celý život; naše životní dráhy nejsou v dnešní době pevně dané. V následujících dvou kapitolách bych chtěla podrobněji rozebrat dva výše zmíněné typy dobrovolné bezdětnosti. Nejdřív bych se ráda zaměřila na *postponers* a důvody k odkládání rodičovství. Poté navážu na představení *fence-sitters*, na které byla zaměřena praktická část práce.

1.4.1. Postponers a oddalování rodičovství

Podle současné dostupné literatury existuje celá řada faktorů a důvodů které přispívají k vyšším počtům jedinců, kteří své první dítě dočasně či celoživotně oddalují. Všechny se nicméně do velké míry shodují s hodnotovými změnami již zmíněného druhého demografického přechodu, tedy zejména důrazem na individualismus (Billari, Liefbroer & Philipov, 2006).

Kromě zaměření se na budování vlastní kariéry a dosažení vyššího vzdělání je jedním z prominentních důvodů odsouvání rodičovství také existence či naopak absence partnerství a jeho kvalita. Vzhledem k soudobé přeměně typů intimních vztahů, kdy se důraz klade zejména na jeho kvalitu spojenou s komunikací, přitažlivostí a intimitu, se vztahovost dostává do popředí hodnotových žebříčků. Do popředí se dostává zejména partnerství založené na konceptu lásky. Ten ale sám prochází v současné dynamické době změnami a celý proces zakládání vlastní rodiny se více komplikuje. Dalším faktorem jsou například i nepříznivé bytové podmínky a možnosti tvorby a zajištění zázemí. Charakter rodinného života se tak mění i vzhledem ke zvýšenému důrazu na seberealizaci a individualizaci, který často spíše koreluje s bezdětným životním stylem, což může vést k dočasnému či celoživotnímu oddalování (bez)dětnosti (Hašková 2009; Giddens & Sutton, 2013).

Všechny tyto vlivy mají v konečném důsledku svá určitá pozitiva i negativa, která jedinci v reprodukčním věku často očekávají, zvažují a mezi kterými se rozhodují. U žen podle Liefbroer (2005) převažuje očekávání zejména co se omezení kariéry a financí týče, naopak v menší míře v porovnání s negativy očekávají větší pocit bezpečí a stability. Muži očekávají spíše pozitivní vliv založení rodiny než možná negativa v porovnání se ženami. U obou pohlaví nicméně tato očekávaná pozitiva i negativa přímo souvisejí s načasováním založení rodiny.

1.5. Fence-sitters

V předchozí kapitole byly uvedeny některé vlivy a důvody přispívající k oddalování rodičovství tzv. postponers. V této kapitole

bych se chtěla věnovat jedincům, kteří jsou v této otázce nerozhodní a neví, jestli chtějí nebo nechtějí mít děti.

Zpětně k rodičovství; jak se člověk vůbec rozhodne pro rodičovství? Podle Možného (2002) se jedná o zlomový přechod či proces, který je pod silným kulturním tlakem či k němu může dojít mimovolně a neplánovaně, přičemž tento kulturní tlak je více zaměřen na ženy. Pokud bychom tedy rodičovství považovali za proces, postponers tento proces prodlužují. V případě, že jedinec oddaluje či spíše spěje k rodičovství, je zde velká šance, že se dříve či později opravdu stane z vlastní iniciativy rodičem. Pokud si však jedinec není jistý, zda chce nebo nechce mít dítě a založit tak rodinu, vstupuje do pomyslné reprodukční hry právě možnost dobrovolné bezdětnosti. Jedince, kteří ze své budoucnosti nevyklučují jak možnost rodičovství, tak možnost, že se stanou dobrovolně bezdětnými, můžeme nazvat jako nerozhodné nebo tzv. fence-sitters.

Pro představu si můžeme (bez)dětnost ve spojitosti s vlastní reprodukcí představit jako cestu či životní dráhu. Jeden pól by tvořila kategorie rodičovství, kterou jsem představila ve kapitole 1.2. Do této kategorie bychom mohli zahrnout i jedince k němu směřující nebo jedince, kteří rodičovství oddalují. Jedinci, kteří se do této skupiny zařazují, považují rodičovství za daný či alespoň nejpravděpodobnější směr, kterým by se jejich život měl ubírat. Existuje řada důvodů, vlivů a motivací pojednávajících v (ne)prospěch u obou kategorií. Zároveň jsou tyto vlivy subjektivně selektovány a prioritizovány. Vzájemně na sebe tak působí jak společenské normy, tak identita jedince, přičemž celý tento proces můžeme vnímat jako velmi fluidní, stejně jako u (ne)dobrovolné bezdětnosti představené v kapitole 1.3. Fence sitters neboli nerozhodní se na pomyslné cestě či dráze nacházejí někde mezi zmíněnými póly rodičovství a bezdětnosti. Budoucnost takových

jedinců je otevřená oběma možnostem; životní dráhu obsahující rodičovství ve svém životě přímo neodmítají, zároveň si nejsou ale jistí, zda o něj budou někdy bezprostředně usilovat (Hašková, 2009).

2. Empirická část

2.1. Reflexe autorky

V rámci představení svého metodologického postupu a analýzy dat bych ráda začala reflexí zkušenosti s výzkumným tématem. Stejně jako participantky výzkumu, i já jsem mladá žena, která čas od času přemýšlí nad svými prioritami, svou budoucností a svými životními cíli. S přibývajícím věkem si i já občas vyslechnu všelijaké otázky na mou osobu, které jsou více či méně osobního až intimního rázu. V poslední době se frekvence otázek na mé reprodukční preference zvýšila, což sama přisuzuji faktu, že jsem již několik let v dlouhodobém vztahu.

Má motivace pro výzkumné téma pramenila hned z několika zdrojů. Jeden z těchto zdrojů byl fakt, že co se akademických cílů týče, jsem sama pocítila potřebu změnit dosavadní téma své práce a zaměřit svou energii na výzkum, který by mi byl nejen o něco bližší ale také současnější. V tu dobu jsem si uvědomila svou vlastní pozici ve společnosti v závislosti na čtenější dotazy ohledně mé vlastní reprodukce. Zdánlivě nevinné otázky, poznámky a prohlášení mě donutily reflektovat svůj názor, o kterém jsem do té doby tolik neuvažovala. Do této doby jsem ho do určité míry považovala za daný, stejně jako směr mého života. Uvědomila jsem si, že ačkoliv se těším nad myšlenkou své vlastní rodiny, existuje část mě, která si není jistá, jestli je mít rodinu dobrý nápad; jestli to tak chci já, či se to ode mě očekává a já se tak s tímto očekáváním ztotožňuji. V konečném

důsledku jsem došla k závěru, že mít dítě je jeden z mých preferovaných cílů v životě. Ne protože se to ode mě jako od ženy očekává, ale protože se sama těším. Samu sebe považuji za někoho, kdo vzhledem k mé současné životní situaci rodičovství dočasně odsouvá. Stále si ale pamatuji pocit nejistoty. Proto mě zajímala perspektiva lidí, kteří tuto nejistotu také prožívají. Protože kdo ví, třeba se něco v mém životě změní, a budu ve stejném bodě – bodě někoho, kdo neví, jestli chce nebo nechce mít děti.

Má počáteční prekoncepce vycházela zejména ze subjektivního pocitu, že obecně řečeno existují, co se reprodukce týče, pouze jakési pomyslné dva protipóly. Alespoň jsem je pozorovala ve svém okolí. Na jedné straně jsem byla vystavena sebejistým prohlášením nesoucí se v duchu „Ano, určitě budu mít jednou děti“. Na straně druhé naopak výrokům typu „Ne, já nikdy děti mít nebudu, tím jsem si jistá/ý“. Nikdy jsem se ale osobně nedokázala přímo ztotožnit ani s jedním z těchto tvrzení či názorů. V průběhu tohoto výzkumu jsem si více ujasnila tuto svou částečnou nejistotu a začala jsem o chtění či nechtění se reprodukovat přemýšlet spíše jako o škále nebo poli, po kterém se jedinec pohybuje v závislosti na různých vlivech a faktorech každému jedinci specifickými. Tento můj koncept pomyslné škály mi pomohl více uchopit něco tak nejasného jako je lidská reprodukce, kde jsou rozdíly mezi dobrovolností a nedobrovolností často nejasné. Nechci ale tvrdit, že jsem všemu ve své práci tímto dala jasný směr a rozměr, spíše bych o této škále ráda přemýšlela jako o mé pomyslné výzkumné berličce.

2.2. Metodologie výzkumu

Cílem této práce je zachytit vnímání a širokou škálu zkušeností lidí, kteří neví, jestli chtějí nebo nechtějí mít děti, tzv. fence-sitterů. Pro

tuto práci jsem si zvolila kvalitativní výzkum a fenomenologický výzkumný design zaměřený na zkušenost a vnímání participantek, které samy sebe považují za nerozhodné. Ten jsem realizovala skrz polostrukturované rozhovory, které se vzhledem k epidemiologické situaci uskutečnili online formou přes různé internetové platformy (Skype, Facebook Messenger).

Výzkumný vzorek tvoří 7 participantek ve věkovém rozmezí od 22-23 let do 28 let. Jelikož je reprodukce téma velmi osobní a komplexní, zahájila jsem výzkum dvěma neformálními pilotními rozhovory s tehdy možnými respondentkami pro lepší pochopení problematiky a vymezení výzkum, přičemž jednu z participantek jsem již znala a druhá byla oslovena skrz doporučení. Zbytek participantek reagovala na příspěvek na sociálních sítích. Výhodou oslovení jedince z mého okolí byla možnost o tomto tématu hovořit otevřeně a získat tak podrobný vhled do této problematiky. V rámci pilotních výzkumů jsem měla možnost si také uvědomit míru, do jaké je toto téma soukromou záležitostí a byla jsem tak velmi vděčná za ochotu všech participantek se výzkumu zúčastnit.

Původní zamýšlený vzorek zahrnoval také zachycení zkušenosti mužů, nepodařilo se mi ale kontaktovat žádného participanta, který by odpovídal výzkumným požadavkům. Tyto požadavky na možnou participaci se omezovaly zejména na reprodukční schopnost jedince. V případech, kdy jsem byla v kontaktu s možným participantem-mužem se v několika případech ukázalo, že participant již mají poměrně jasný a vyhraněný postoj na rodičovství. Část byla striktně „pro“ mít dítě, v opačném případě se považovali již za dobrovolně bezdětné.

Polostrukturované rozhovory byly rozděleny do pěti okruhů (viz příloha 1). Ty se zaměřily na zmapování současné životní situace

a hodnot respondentů, vztahu k reprodukci, zmapování postoje vzhledem k (ne)rodičovství jak v současnosti, tak i v reflexi vývoje z minulosti a vnímání možného vývoje a změny do budoucnosti. Rozhovory byly se souhlasu participantek nahrávány a doslovně přepsány. Vybrané relevantní pasáže jsou poté částečně upraveny ve smyslu odstranění opakujících se výplňkových slov a gramaticky opraveny v zájmu zlepšení čtivosti a srozumitelnosti textu. Nahrané rozhovory s respondentkami byly přepsány a pomocí techniky „close reading“ byla zvýrazněna významná prohlášení. Ta byla poté shlukována do tematických celků, které byly nato shlukovány do větších celků odrážející okruhy osnovy polostrukturovaného rozhovoru. Tato technika byla použita několikrát v rámci opakovaného čtení všech přepsaných rozhovorů (Creswell, 1998; Řiháček et al., 2013). Výhodou práce s tímto výzkumným designem byla možnost se zaměřit na individuální zkušenosti participantů a jejich vnímání, zároveň jsem jako výzkumník získala možnost pracovat s vlastní interpretací výpovědí.

V této práci přistupuji k (bez)dětnosti v rámci dvou úrovní. V první úrovni přistupuji k rodičovství a s ní spojené možné dobrovolné bezdětnosti jako ke strukturálním a institucionalizovaným normám, které vytvářejí kontext, v rámci kterých pak utváříme naše životní plány a rozhodnutí (Elder, Johnson & Crosnoe, 2003). Tyto životní plány a rozhodnutí jsou zachyceny ve spojení s modelem životních drah, díky kterému dochází k propojení výše uvedených kategorií rodičovství, bezdětnosti a vlivy s nimi spojenými. V návaznosti na tyto kontexty se v druhé úrovni zaměřuji na fenomenologii a žitou zkušenost jedinců – nerozhodných, či fence-sitterů, kteří se nacházejí do jisté míry na (či spíše mezi) dvěma

z těchto životních cest týkající se jejich reprodukce spojené s kontextem instituce (ne)rodičovství. Cílem je zachytit vnímání jejich postoje k (bez)dětnosti, který se vyznačuje zejména nejistotou a nerozhodností, a to s využitím fenomenologického přístupu.

2.3. Představení participantek

V této kapitole představím základní údaje o participantkách, které se přihlásily a zúčastnily výzkumu. Pro účely práce uvádím pseudonym (seřazeno abecedně), věk, vzdělání či současný pracovní poměr a partnerský status.

Betty, 23 let – Betty je studentka zubního lékařství. V rámci svého dlouhodobého vztahu iniciovala v době rozhovoru pauzu.

Carmen, 24 let – Carmen je studentka magisterského studia na VŠ v oblasti lingvistiky. V současné době je v delším stabilním a šťastném vztahu.

Filipa, 23 let – Filipa je studentka pedagogické fakulty na VŠ. V současnosti je v dlouhodobém vztahu s nebinárním člověkem.

Karolína, 25 let – Karolína je učitelka na ZUŠ, zároveň studuje na VŠ. Ukončila dlouholetý vážný vztah a je ve vztahu novém.

Lenka, 28 let – Lenka je mladá žena pracující v neziskovém sektoru. Není v oficiálním dlouhodobém vztahu, s někým se nicméně v době rozhovoru setkávala.

Martina, 25 let – Martina je studentka doktorského studia na VŠ, zároveň si již buduje kariéru v akademickém prostředí v oblasti sociálních věd. Je v dlouhodobém stabilním vztahu, ve kterém je spokojená.

Nina, 24 let – Nina je studentka VŠ v oblasti porodní asistence a vzdělávání. V minulosti měla delší vztahy, v době rozhovoru se nacházela ve fázi setkávání se.

2.4. Perspektiva fence-sitterů

Cílem této práce bylo pochopit perspektivu lidí, kteří neví, jestli chtějí nebo nechtějí mít děti, tzv. fence-sitterů či nerozhodných; respondentky reflektovaly, jak svou zkušenost vnímají a co jejich postoj ovlivňuje. Perspektivu nerozhodných jsem rozdělila na několik částí. V první řadě je představeno jejich vnímání rodičovství a s ním spojené výhody a nevýhody v celospolečenském kontextu ve srovnání s životními hodnotami, které respondentky považují ve svém životě za prioritní. V rámci životního vývoje participantky reflektovaly i faktory ovlivňující toto vnímání a vývoj jejich postoje na (bez)dětnost, zejména budoucnost a sní spojené očekávání vývoje jejich životních drah.

2.4.1. Dítě jako (ne)priorita

V rámci celospolečenského diskurzu jsme si již představili, jak se k rodičovství přistupuje v obecné rovině. Podobně reflektují normativnost a preskripce rodičovství i participantky výzkumu. Co se názoru participantek na reprodukci jako nedílné součásti života člověka týče, vyvstala na příklad otázka určité nutnosti mít vlastního potomka. Reprodukce jako taková, byť považována z biologického hlediska jako nedílný jev pro zachování člověka jako druhu, v současnosti ztrácí z pohledu respondentek svou prvotní biologickou podstatu. Tvoření dalších potomků k zachování genů a rodů není některými participantkami vnímáno v současném přelidněném světě jako něco důležitého a nutného:

“Takhle, když to vezmu úplně čistě z biologického hlediska, tak je to vlastně jediná věc proč tady jsme (smích). A... je to vlastně naše takové jako biologické poslání, prostě vytvořit ty potomky a nějak se namnožit, zachovat [...] člověka jako druh.” (Nina).

“Ale v dnešní době už to [mít děti] není podmínkou. Žijeme v přelidněném světě, a to nutkání předat ty svoje geny, aby ten rod prostě nevymřel nebo takhle, už není zas tak důležité jako to bylo před 200–500 sty lety. [...] Tak ta jedna stránka je, že v dnešní přelidněné době to není zas tak podle mě důležitý.” (Carmen)

Avšak, na rozdíl od „pouhé reprodukce“ spojené převážně s biologickými aspekty života, představuje rodičovství jako instituce nedílnou součást společnosti, a tak i života jedince. Mít dítě je z pohledu participantek vnímáno ve společnosti jako do určité míry stále očekávaná fáze života, která je v celospolečenském diskurzu považována za běžnou součást životního cyklu:

„Určitě je to zásadní jev, a myslím si že důležitý nebo podstatný je pro nějakou část populace. Pro většinou asi část populace je to určitě důležité. Řekla bych, že společensky stále ještě jako hodně očekávané, možná víc na pozici ženy než muže.” (Lenka).

Toto očekávání bývá navíc spojené se stereotypními představami o tom, co by měly jako ženy splňovat, které vytváří pocit neustálého nátlaku, zejména nátlaku stát se matkou. Takové představy byly vnímány i respondentkami a bylo k nim přistupováno jako k již zastaralým. Participantky stále vnímají vzhledem k normativnosti a preskriptivnímu charakteru rodičovství větší důraz na ženy, a to i přes to, že se současná doba více soustřeďuje na individualismus a mění se tak svým způsobem i přístup k (ne)rodičovství. V případě, že mluvily o těchto stereotypech či

normativnosti mít dítě, působily výpovědi ve všech případech velmi kriticky a odmítavě. Představení vnímání normativnosti působilo někdy až hnané do extrémů, čímž se znázorňuje odmítavý přístup vůči tlaku společenského očekávání mít dítě, který jako ženy vnímají:

„Je to prostě tak jako zažité, že ta žena prostě musí mít to dítě a musí prostě být hlavně tou matkou a musí být v té domácnosti jinak jako... jinak jakou by měla jako cenu...” (Nina)

„Ženský prostě... Nejsi dokonalá, nejsi správná ženská, dokud nemáš děcko.”(Carmen)

Často byl zmíněný všudypřítomný nátlak reflektován participantkami jako nepřímý, mnohdy ve formě otázek či poznámek, a to jak ze strany cizích lidí, tak i jedinců ze svého okolí, do kterého byla zahrnována především blízká rodina a přátelé. S celospolečenský důrazem mít děti vyvstala otázka, zda jej participantky považují za zásadní vliv v jejich postoji. Tento tlak vnímají, nicméně většina jej přímo jako zásadní vliv na jejich postoj nepovažuje. S přihlédnutím na důraz na individualismus je mít dítě vnímáno jako záležitost jedince samotného, jako zejména privátní otázka a rozhodnutí. V tomto ohledu není vnímána společnost jako zásadní rozhodující faktor:

„Mám pocit, že je [obecně vyvíjen tlak], ale naučila jsme se to ignorovat, protože je to moje tělo, je to moje věc. Takže si nemyslím, že by mi do toho někdo cizí měl mluvit. Když je to rodina, tak se s nimi dá prostě pohovořit, říct moje názory, tvoje názory. Ale když je to člověk, který mě absolutně nezná, tak nemá vůbec co mi do toho mluvit...” (Carmen)

Jelikož je rodičovství očekávaný způsob života a často se stává preferovanou životní dráhou, nelze v žádném případě popřít, že se tématu „dítě“ navíc nedá vyhnout. Už jen naše pohlaví určuje, jakým

způsobem mu budeme vystavováni, a to nejen při primární a sekundární socializaci, ale v průběhu celého života. Setkáváme se s ním neustále a v různých formách, a to jak ze strany společnosti, tak i vzhledem k našemu blízkému okolí. Vzhledem k různým faktorům jsou tak respondentky tomuto tématu vystavené v různé míře a různě k němu přistupují. Pro některé téma „dítě“ na příklad nemusí nutně představovat jak prioritu, tak ani námět rozhovoru či předmět k opětovnému zamýšlení, ke kterému by participantky tíhly nebo které by je nějakým způsobem přímo zajímalo:

„Jsem si uvědomila vlastně, že... mě ty témata jako moc fakt nezajímají. Když se začnou rozebírat tady ty kočárky a ti kamarádi (ted' zrovna vedle mě v kanceláři sedí těhotná kolegyně, která je mladší teda ještě ke všemu než já), tak se k tomu tak jako nějak vyjádřím všeobecně ale jako nevyžívám se v tom. Opravdu jako mě to nebaví a netoužím po tom debatovat celé dny a noci s nimi.“
(Lenka)

„V současné situaci to jako fakt není nic, co bych jako chtěla řešit (smích).“ (Martina)

Participantky si tak uvědomují normativnost rodičovství ve společnosti a uvědomují si i svou vlastní pozici, kterou nepovažují v souladu se standardním přístupem, který ve společnosti převažuje. V případech, kdy mají jedinci dítě z vlastní iniciativy bez pocitu povinnosti mít dítě, participantky tento názor respektují:

“V tomhle ohledu si myslím, že to je jako každého jiná priorita. Že pro mě to třeba nezbytně nutně důležité není. Znáám třeba lidi, kteří považují to [mít dítě], jako vrchol, co může být. Takže myslím si, že to může být asi pro každého jiný. Pro mě to třeba úplná priorita není, ale zároveň mám pocit, že se jí nebráním, ale není to priorita. Že...“

myslím si, že každý máme prostě jiný cíl v životě, co chceme dosáhnout. Že někdo chceme prostě najít si [někoho], mít hezký dům, nebo někdo chce hezkou práci... Někdo zase chce dítě (smích)."

(Filipa)

Naopak jsou často velmi kritické vůči stereotypním názorům a vytváření tlaku a pocitu povinnosti počít dítě, aniž by se sám jedinec nějakým způsobem cítil připravený. O této skutečnosti pojednávála vystudovaná porodní asistentka Nina, podle které některé ženy vlivem normativnosti rodičovství to nemají v této otázce tzv. „srovnané“. Zajímavá byla její vzpomínka na jednu konkrétní situaci na porodním sále. Popisovala svůj šok po poznámce jedné z druhorodiček:

„Že mně přijde, že je to tak dané tou společností, že prostě ta žena musí mít dítě, že ty některé jsou k tomu prostě dotlačeny třeba i tím partnerem, nebo tím okolím. [...] Měla [druhorodička na sále] to už dítě jako na sobě a říká – ještě byla na porodním sále – a říká “Tak jo, tak už to mám. Tak už to můžu odškrtnout, už to mám za sebou. Už jsem si to odbyla,” a to bylo pro mě úplně – já jsem v ten moment byla úplně strnulá, jsem stála prostě v tom porodním boxe a říkala jsme si, že jsem asi blbě slyšela, protože říct, že si někdo odbude dva porody a má vlastně vycaráno na život, tak to mně přišlo hrozně smutné.“ (Nina)

Ve většině případech se participantky setkávají s poznámkami a dotazy na téma jejich reprodukce, a to především ze strany starších ročníků. Čím blíže k jejich vlastní generaci, tím více se tyto poznámky a přístupy k (ne)rodičovství stávají často benevolentnější a více chápající:

„...že i třeba starší generace to považuje za automatickou otázku a nevidí na tom absolutně nic špatného se zeptat nebo i jako takovým tím stylem popichovat, jakože „Už jste spolu X-x let a co teda ty děti? A kdy bude ten kočárek?“ a tak. Takže si myslím, že to bude v té většinové společnosti ještě pořád.“ (Lenka)

Více než přímý obecný tlak ze strany společnosti kladly respondentky důraz na (ne)tlak pramenící z jejich okolí, především ze strany rodiny. V těchto případech ale participantky nevnímaly tyto poznámky přímo jako nátlak. I přes to, že je téma reprodukce vnímáno jako soukromá záležitost jedince a jsou tak tyto poznámky a dotazy velmi osobní, nevnímají je jako přímo invazivní. Přistupují k nim jako k často nevyžádaným radám, které nicméně nejsou v jejich očích mířeny osobně a negativně s úmyslem participantkám přímo ublížit. Často se v takových případech jedná o poznámky spojené se zlehčováním jejich postoje ze strany rodičů či prarodičů, které se jich více či méně dotýkají.

V některých případech se tyto poznámky pojí s i pocitem naléhání okolí se rozhodnout, ať buď pro rodičovství nebo pro bezdětnost, a to především od lidí, kteří již sami děti mají, či je sami mít nechtějí. Respondentky se s nimi dokážou nicméně vypořádat se vzájemným respektem, či je raději ignorují. V konečném důsledku se tak důležitým faktorem stal zejména pocit podpory a respektu přístupu participantek pramenící z jejich blízkého okolí:

„Myslím, že fakt lidí, co nemají kolem sebe lidi, kteří tohle respektují, jako to jejich rozhodnutí, tak to musí mít jako fakt těžké a může to mít si myslím i vliv na to se tomu nějak přizpůsobovat. Že vlastně já nevím potom se snaží naplnit ty představy ostatních, ale protože to nemají třeba tolik vyřešené sami v sobě, nestojí si za tím tolik...

Věřím, že to je prostě někdy hrozně těžké, pokud kole sebe mají to okolí, které na ně ten tlak vyvíjí, ale jako jsem strašně ráda za to, že já to nemám. Netuším, jak by to bylo, kdybych to měla naopak.“

(Martina)

Míru vlivu absence respektu a pocitu nepochopení, o kterém mluví Martina, můžeme ukázat na jedné z výpovědí. Participantka Betty popisovala v průběhu rozhovoru svou situaci v rámci svého romantického vztahu i své rodiny. Během popisu svého postoje často zmiňovala přímo slova jako „tlak“, „nepříjemné“ nebo „mrzí“. Ona sama, byť možnost dítěte nevyklučuje, v této chvíli prioritizuje sama sebe a snaží se pracovat na svém psychickém rozpoložení. Vlivem nepříznivé situace a absence pocitu podpory, a především respektu, nicméně vzniká větší prostor pro pocit nejistoty a nerozhodnosti umocněný nepříjemnými poznámkami ze strany rodiny a nátlakem ze strany partnera:

„Pokud bych se měla podívat sama na sebe tak až ve chvíli kdy budu já v pohodě. Nejsem si jistá, jak úspěšný bude přítel se svým tlakem, kdy prostě on by chtěl vlastně třeba hned, prostě co nejdřív po mojí škole [...]. V tom vztahu aktuálním se jakoby cítím pod tlakem, a proto si nejsem jistá, jestli třeba mě to nedonutí ten tlak, jakože naopak jako úplně od té myšlenky odstoupit, nebo naopak mít ty děti dřív. Já prostě nevím, jak to dopadne.“ (Betty)

Pro některé respondentky představuje právě budování kvalitního a harmonického vztahu životní prioritu a dá se tak očekávat, že se více či méně projeví i v otázce rozhodování vzhledem k otázce (ne)rodičovství, se kterou je úzce spjat. Pro některé participantky je existence budoucího partnerského vztahu v této otázce zásadní:

“Mm... Momentálně si myslím, že se to... bude odvíjet od nějakého asi vztahu. Ve smyslu, že ... není mým názorem to, že bych třeba chtěla mít děti nezávisle na partnerství. [...] Někdo že je třeba rozhodnutý pevně i nezávisle na tom, jestli partnera mít bude nebo ne, že by prostě rozhodně do toho šel, tak to já ne, to si myslím, že je důležité to partnerství. A vzájemná nějaká dohoda s tím svým partnerem. Společná ta hodnota, jestli tam bude to dítě nebo ne.”

(Lenka)

S otázkou vztahovosti přichází s pocitem nerozhodnosti i určité komplikace. S přihlédnutím k tlaku na jedince se rozhodnout, zda děti chce mít či nikoliv, může představovat i samotné budování nového vážného vztahu úskalí. O této problematice pojednávala Karolína. Ta byla v dlouholetém vážném vztahu, který sice k dítěti směřoval, rozhodla se ale vztah ukončit a v současnosti je krátce s novým partnerem. Reflektovala tak svůj postoj v souvislosti s novým vztahem, se kterým se pojí jak pocit tlaku se v budoucnosti muset rozhodnout, tak i pocit strachu a nejistoty:

„To je vlastně asi ta bolest toho “nevím”. Že pořád existuje ta možnost že jo, a existuje možnost že ne a je to jako pořád – v okamžiku kdy na to vždycky přijde řeč, tak nad tím musíš znovu přemýšlet a znovu uvažovat a už teď mě bolí hlava z toho, jak bych řešila, kdyby prostě (jméno partnera) mi tady teďka postavil před to, že chce děti a já bych musela začít dělat „Mm...” (směje se a šklebí se). (Karolína)

Ačkoliv je ale vztahovost důležitým faktorem obecně, a ne pouze jen co se otázky rodičovství týče, pro některé tak zásadní roli mít nemusí. Byť může být kvalitní vztah prioritní obecně, nemusí být přímo nutnou a rozhodující podmínkou, která by přispěla v řešení

otázky (ne)rodičovství. Podle Martiny například je mít dobrý vztah prioritní, v jejím postoji v otázce (bez)dětnosti však není role vztahovosti natolik podstatná. Podle ní by stejný postoj zaujímala i kdyby ve vztahu nebyla:

„Jako já si myslím, že bych to měla dost podobně, kdybych byla sama. Nebo jako byla jsem před tím vztahem dlouho sama, a tak a měla jsem to prostě podobně a nějak v tomhle směru se mi zrovna ten názor fakt jako úplně nezměnil, že jako někdo nad tím může uvažovat tím stylem já nevím jsem sám tak to neřeším a pak až si najdu ten vztah tak to začne být po pár letech třeba téma.“ (Martina)

Mít dítě je tak v očích participantek vnímáno jako součást očekávání společnosti, přičemž pro některé jedince ve společnosti se může stát i prioritní. Společnost, zejména starší generace, vyvíjí do určité míry přímý nátlak, který participantky vnímají hlavně v případě rodinného prostředí. Svou roli navíc hraje více či méně i partnerský vztah. Na tuto normativní a preskriptivní povahu rodičovství reagují participantky různými způsoby, důležitý se jeví zejména pocit podpory a možnosti uvažovat o své situaci.

2.4.2. (Ne)rozhodování mít dítě

Vlivem zvýšeného důrazu na individualismus související se změnami druhého demografického přechodu se i ve společenském diskurzu dostává do popředí především seberealizace a dosažení individuálních cílů. Tento trend můžeme pozorovat i v rámci rozhovorů. Respondentky se zaměřovaly na reflexi svého vlastního místa ve společnosti a jakým způsobem se liší od představeného celospolečenského přístupu k reprodukci a rodičovství. Vzniká zde rozdělení vnímání na pomyslné „my a oni“. Participantky si uvědomují a uvažují o jiných životních cestách či přístupech na rozdíl

od těch, které nutně zahrnují rodičovství. To může být vnímáno jako uvažování tzv. navzdory systému, a tak rebelují vůči zajetým způsobům smýšlení už jen tím, že se nad svou situací zamýšlí:

“Já už jsem se vlastně navzdory systému rozhodla, že si dovolím uvažovat nad tím, že to nebudu mít jak většina obyvatel. Už v téhle fázi už to vlastně vnímám jako rozhodnutí, že si vlastně dovolím nad tím přemýšlet.” (Karolína)

Toto uvědomění si vlastní pozice v otázce rodičovství ve vztahu s očekáváním společnosti se u participantek vyvíjelo různě. Některé si normativnost rodičovství uvědomovaly již v období dospívání a jejich postoj se tak vyvíjel s jejich věkem a postupně „krystalizoval“. U některých došlo ke změně názoru více náhle vlivem jiných okolností v životě, např. zahájení nového vztahu jako v případě Carmen:

„[...] najednou mi došlo, že vlastně to děcko k životu nepotřebuji. Že vlastně to není můj jediný účel, jak nás vlastně ta sociální struktura jako vychovává.” (Carmen)

Prioritně se tak podle výpovědí u participantek dostává rodičovství spíše do ústraní. Naopak, do popředí se dostává socioekonomický kontext spojený s prioritizováním zajištění zázemí nebo soustředění se na budování kariéry:

„Ted'ka momentálně jsem asi ve fázi, kdy si tak říkám, že bych se asi chtěla dostat k tomu, že budu mít nějakou rozumně placenou práci, dá-li bůh třeba nějaký vlastní hezký byt, bydlet s partnerem a pak – pak se uvidí... co dál,” (Filipa).

Hlavními aspekty a prioritami se společně se zajištěním socioekonomického zázemí stává pro participantky pocit seberealizace a naplnění svých osobních cílů, na příklad skrz budování kariéry, věnování se studiu nebo svým zájmům.

Vyvstává tak otázka, do jaké míry se v případě participantek jedná o průběh jejich života spojených s životními dráhami a do jaké míry se jedná o proces rozhodování. Jelikož je každý jedinec součástí společnosti, nedá se ze společnosti přímo vymanit. Pokud rodičovství vnímáme jako cestu života, je to cesta, kterou nám společnost předem určuje vzhledem k našemu pohlaví a věku.

Některé z participantek jsou naopak již v bodě ve svém životě, ve kterém se téma dítě již objevuje častěji a proces rozhodování tak svým způsobem již začal. Byla reflektována různá pozitiva a negativa rodičovství obecně. Často padla negativa spojená zejména s omezováním a narušením vlastní svobody. Také samotné těhotenství bylo vnímáno s rezervou. Některé participantky se těhotenství přímo báli, zejména bolesti s ním spojené. Pocit strachu či alespoň nejistoty byl spojován i s výchovou potomka a také s otázkou, zda by participantky byly dobrými rodiči. Mezi pozitiva se řadila zejména možnost předání hodnot, které participantky považují za důležité.

Naopak, některé participantky samy sebe nevnímají jako nijak připravené a nemají pocit, že by byly postaveny před rozhodnutí mít dítě či jej naopak nemít. Na pomyslné cestě životem se ještě nedostaly do bodu, ve kterém by dítě představovalo logicky nastávající změnu a často tak neměli nutkání se zamýšlet nad pozitivy a negativy. A pokud ano, byli spíše vyjmenovávána zejména negativa. Nicméně, některé jevy, které byly na příklad vyjmenovány a vnímány jako pozitivní, konotují spíše negativní asociace. Na příklad Karolína jako pozitivum uvedla, že pokud by měla dítě, splní tak očekávání a nebude se muset obhajovat a vysvětlovat svůj postoj. Navíc jako pozitivum uvedla zmíněné předání hodnot, nicméně si v průběhu své výpovědi uvědomila fakt, že předávat hodnoty může i bez vlastního

dítěte během své profese učitelky. Dítě je tak vnímáno jako racionální a praktická volba v souladu s očekáváním společnosti, ale nevzbuzuje přímo hluboké citové zaujetí.

Jaké faktory tedy participantky vnímají s přihlédnutím k jejich postoji na (ne)rodičovství? Část významných vlivů, které participantky vnímají jako zásadní se shodují s hodnotami, které v tuto chvíli považují za prioritní. Jedná se v zásadě zejména o faktory spojené se seberealizací, např. jako budování kariéry. Samotné skloubení kariérního růstu s možným rodičovstvím představuje velkou výzvu a pojí se s ní celá řada komplikací. Na příklad Martina, která se v současné době zaměřuje především na studium a kariéru, reflektovala tuto situaci ve spojení s akademickým prostředím jako velmi nepříznivou:

„Protože většina jako kolegyň nebo tak co jsou třeba na vyšších pozicích, když to tak zmíním, tak fakt děti měly třeba o dost později. Že jako pokud děti mají (a taky ne všechny) tak je měly dost pozdě, protože prostě pokud člověk fakt chce jít třeba na doktorát nebo tak, tak jako s dítětem je to fakt... Obdivuji (smích) všechny co to zvládnou, ale já bych to asi nezvládla. I když zvládám spoustu věcí, ale tohle bych nedala.“ (Martina).

Vnímání nepříznivé situace žen při snaze skloubit možné rodičovství s prioritní kariérou navíc může vytvářet pocit frustrace vůči takto špatně nastavenému systému. Je vnímána genderová asymetrie v očekávání, a to jak v přístupu k rodičovství, tak v případě budování kariéry, přičemž se tato frustrace může proměnit až ke konečnému přijetí situace, která je v konečném důsledku vnímána jako bezvýchodná:

„Bohužel, realita toho, že jako ženy na pracovním trhu to takhle mají těžší. [...] Musíme se s tím smířit, ačkoliv se s tím snažíme bojovat, tak to tak bude vždycky. [...] Přijde mi to třeba trochu škoda, že vlastně... Ale to jsme spíš tak jako nějak vnitřně naštvaná na to, že to prostě nejde nějak líp třeba skloubit – nebo že nejsou jako ty nástroje a ty možnosti proto, aby se holky (protože většinou to řeší prostě ženy, že jo, co si budeme vykládat), musely rozhodovat mezi tím být dobré prostě v něčem, co chtějí dělat, nebo mít jako děti. Protože fakt spousta jich chce mít obojí (úsměv). (Martina)

Některé participantky však uváděly i další faktory, např. současnou ekologickou situaci. K této ekologické situaci bylo přistupováno participantkami jako k nutnému faktoru, který je s otázkou (ne)rodičovství v současné době stále více spjatý a který by měl brát vzhledem k současnému stavu v úvahu. V některých případech vznikalo ve spojení s ekologickou situací i morální dilema:

“No do určité části – ne asi úplně tak zásadně – ale asi i nějaké vnímání života, co se týče ekologického přístupu. [...] Někdy i přichází ta myšlenka, že nás je tady prostě hodně, takže si myslím, že jako nemusí mít každé dítě. Ale nevím, jestli mě to ovlivní až tak natolik, že bych se díky tomu rozhodla je nemít, ale vnímám to taky jako určitý fakt...” (Lenka)

“ [...] prostě pořád jsou před námi jak kdyby katastrofy nebo takhle. Ať už je to nějaká ekonomická krize v podobě, když řeknu, i tady toho Covidu. [...] Různé jak kdyby další hrozby, plus globální situace, jako globální oteplování, nedostatek vody, příliv cizinců do vnitrozemí a nedostatek jako potravin a místa vůbec k životu a takhle. Což si myslím, že je docela reálné za blízkých jako třeba 50 let. A

čehož by se třeba mé děti jako dožily no. Takže tomu úplně bych nechtěla svého potomka jako vystavit no.” (Nina)

S úskalími budování kariéry a nepříznivé ekologické situaci vstupuje do procesu (ne)rodičovství i další faktor, a to je téma biologických možností a obtíží. Participantky reflektovaly jaké nevýhody představuje zakládat rodinu v pozdějším věku (především komplikace v těhotenství, větší generační odstup, genetické komplikace ohrožující jak samotnou participantku, tak i možné dítě).

Kromě romantického partnerského vztahu některé respondentky navíc vnímají i roli vztahu k dětem obecně a zkušenosti s nimi. Vyjma biologických úskalí, které sebou nese těhotenství a početí v pozdějším věku byla role biologie vnímána i vzhledem k arbitrárnímu vztahu k dětem. Ten byl vnímán jako něco vnitřního, jakýsi biologicky podmíněný až pudový pocit chťení počít dítě nehledě na již zmíněné vlivy a faktory. Takové biologicky podmíněné nutkání mít dítě většina participantek nepozoruje a zatím přímo nepocituje. Absence takového „pnutí“, jak jej nazvala participantka Lenka, bylo vnímáno jako něco mimo normu, čímž se liší od určité části společnosti, která k dětem naopak takto pudově tíhne. Absence tohoto nutkání a s ním spojeného pocitu těšení se na dítě, nehledě na všechny zmíněné vlivy, může vést ke srovnávání se s okolím a společně s nerozhodností v této otázce může vést až k určitému pocitu alienace:

“Mám takovou zkušenost, co vnímám od ostatních, že právě mají tu tendenci se rozplývat nad těmi dětmi a mluvit potom o tom, jak budou [mít] svoje vlastní a jak jsou krásné, jak spolu budou chodit do školy a tak dále. A u mě je to prostě běžná součást světa, která mi nijak nevadí, ale jako nemám potřebu je právě třeba hlídat a tak podobně.” (Lenka)

„A já fakt, já jsme s těma holkama studovala a ony byly naprosto... prostě bylo jim 17, pařily, byly nezadané a už tenkrát prostě věděly, že jednoho dne chtějí mít velkou rodinu a že chtějí mít hodně dětí a nebylo to tak, že to chtěl ten vztah, chtěly to jako ony. A já jsme tohle jako nikdy nevyslovila, že se těším až budu mít děti. Sama. Ne.“
(Karolína)

Postoj participantek se liší zejména v individuálním důrazu na jednotlivá témata, jinak řečeno každá z participantek prioritizovala jiné téma a jiné hodnoty. Přístupy se také lišily v míře, ve které je tyto faktory ovlivňují či by je mohly v budoucnosti ovlivnit, přičemž záleží i na současné situaci a životní fázi jednotlivce. Jejich obsah nicméně zůstává velmi podobný. Prioritizování těchto hodnot a snaha o jejich zajištění je v postmoderní společnosti posledních desítek let již téměř běžná praxe a týká se všech členů společnosti napříč různými postoji k (ne)rodičovství, jelikož změny spojené s druhým demografickým přechodem se promítají do různých aspektů společnosti.

2.4.3. Nejistá budoucnost

Co se týče priorit a různých faktorů, často se prolínají a jsou si v určitých ohledech podobné, což můžeme přisuzovat skutečnosti, že cesta k (ne)rodičovství není přímá a jasně daná. Současná postmoderní společnost a doba ve které žijeme se navíc nevyznačuje zrovna prvky stability. Naopak, je více tekutá a dynamicky proměnlivá. Tato tekutost či fluidita se netýká pouze společnosti jako celku, ale promítá se i do zkušeností a pocitů jedinců obecně, z nichž jeden z nich je pocit nejistoty (Kubátová, 2010). Právě tento pocit nejistoty částečně spjatý s nerozhodností pramenící z různých zdrojů hraje v otázce (bez)dětnosti důležitou roli. Zajištění ekonomického zázemí, zejména práce a bydlení, se stává upřednostňované stejně jako

psychická pohoda a kvalitní vztah. V případě dobrovolně bezdětných bychom zde mohli udělat pomyslnou čáru, rodičovství zde nemá své místo. Naopak, jedinci směřující či dočasně oddalující rodičovství si tyto hodnoty mohou sice prioritizovat, v konečném důsledku jejich životní dráhy ale směřují k bodu stát se dříve nebo později rodičem (Hašková, 2009).

Participantky se nicméně v tomto ohledu liší od obou výše zmíněných; jejich budoucnost a životní dráha je svým způsobem nejistá a proměnlivá, a to i v případě, že by výše zmíněné priority a cíle byly naplněny. I v případě, že by participantky měli pocit připravenosti, jak co se zázemí týče, tak i po psychické a vztahové stránce jejich života, stále zde figuruje určitý pocit nejistoty:

“Jenom to, že prostě i když je to dítě v té daleké – v té vzdálenější budoucnosti, takže ani potom si pořád nejsem jistá, jestli i tehdy si řeknu že jo, chci do toho jít.” (Filipa)

“ [...] nebo to teď ani neříkám jako v nějakém horizontu, že pak ty děti plánuju jo, prostě to jako... nejsem si tím jistá.” (Martina)

Již zmíněná pomyslná životní cesta či dráha není pevně daná. Každá z respondentek, které samy sebe označily za nerozhodné, k otázce možné budoucí (bez)dětnosti přistupuje subjektivně v závislosti na různých faktorech představených v předchozí kapitole. Participantky vnímají jak pozitiva, tak i negativa rodičovství i bezdětnosti, některé nad nimi více či méně uvažují. O rodičovství přemýšlejí jako o životním tématu, nad kterým v jejich reprodukčně schopném věku nelze přímo neuvažovat, nicméně jejich „životní dráhy“ jsou v souvislosti s jejich mladým věkem stále poměrně nejisté a je zde vnímán poměrně velký prostor pro změnu:

„Určitě ne teď, možná ani ne v té blízké či vzdálené budoucnosti. Prostě nedokážu ti s jistotou říct ano nebo ne. Dokážu říct že – dokážu si představit že ano, ale zároveň si dokážu představit, že ne. Je to... fakt... strašně nerozhodný...“ (Filipa)

“Je tam ještě to, že já fakt nemám jako nějaký... Jak ty ses mě právě ptala, jestli se to třeba za pět let může změnit, tak já nevím (smích). A já ani v sobě nemám nějakou potřebu to právě rozhodnout, mně to jako nevadí, že jsem ve fázi „nevím“. A když v ní zůstanu prostě do 80, no tak do 80 to bude „Nevím“ a pak jednou v 70 mi dojde že už je to asi „Né“, ale...(smích). (Karolína)

Na základě analýzy rozhovorů tak vyšla najevo poměrně široká škála vnímání respondentek. Ačkoliv se participantky označily za jedince, kteří neví, jestli chtějí nebo nechtějí mít děti, po analýze jejich výpovědí a jejich vnímání více očekávané verze budoucnosti ve srovnání s tvrzením Haškové vyšlo najevo, že by se svým postojem blížily spíše kategorii postponers, tedy oddalující rodičovství. Představa dítěte byla u některých totiž spojována i s pozitivními představami a to doslova, že je to „hezká představa/myšlenka“, které vycházela zejména ze zmíněného pudového a emocionálního přístupu. V rámci těchto výpovědích převládal spíše pocit chťení mít dítě, ale až nastane vhodný čas. Jsou si ale vědomy, že takový správný čas nikdy nastat nemusí, a navíc reflektují zmíněné vlivy, čímž se dostávají do fáze „Nevím“.

Některé k tématu reprodukce a rodičovství přistupovaly spíše neutrálně a s nadsázkou. Při představě vlastního dítěte byly na příklad používané i metafory a přirovnání, nikoliv časté výrazy spojované s vlastním potomkem, např. zdrobněliny, které můžeme spíše zaznamenat při rozhovorech na téma rodičovství. Karolína na

příklad použila přirovnání vlastní reprodukce k běžné a svým způsobem i nevyhnutelné návštěvě obchodu, ve kterém dítě představuje metaforu melounu. Její přístup k vlastní reprodukci je přirovnám a reprezentován jako slevová akce; v případě že budou melouny v akci a bude je v tom případě i participantka chtít, vyplatí se je pravděpodobně koupit a dítě si tak pořídit. Nicméně o melouny samotné vlastně tolik nestojí, bezprostředně o ně neusiluje a pokud „v akci“ nikdy nebudou a nebude je tak chtít, nevzbuzuje to v Karolíně pocit nijak zvláště velké lítosti:

„... Je to trochu jako když vlastně půjdeš... To je totiž to, já mám trošku pocit, že to je jako když jdeš do obchodu a řekneš si „Koupím melouny, ale když budou v akci“ a když prostě nikdy v akci nebudou no tak nebudou no tak je nekoupím (smích).“ (Karolína)

Koncept chtění byl ve všech případech spojován s biologickým až pudovým nutkáním mít v určité fázi života ženy dítě, které ale v tuto chvíli některé participantky vyloženě nepocítují. Nezavrhují ale možnost, že jej někdy pocítí a nebrání se mu. Pocit tohoto chtění je však nutným faktorem, který musí být součástí identity jedince nehledě na ostatní představené vlivy a faktory. K takovému pudovému pocitu bylo přistupováno jako k „pnutí“ či „kouzlu“, které pravděpodobně přichází náhle:

„...ale pokud je to jako vědomé rozhodnutí k tomu se o to dítě snažit, tak si myslím, že se to odvíjí od těch aktuálních pocitů. Eh... Od... Že to nějaký vnitřní pnutí, nebo jak to nazvat. Které ke mně asi ještě nedošlo? Ale zároveň si nemyslím, že by jako nemuselo přijít, prostě tomu nechávám ten volný průběh.“ (Lenka)

Participantky si tak snažily vysvětlit, z jakého důvodu se i přes veškerá negativa a zmíněné vlivy spojené s životní dráhou rodičovství

rozhodnou některé ženy dítě opravdu nakonec mít. Tento pudový pocit chtění společně s vlastním rozhodnutím pramenícího z vlastního přesvědčení považují všechny respondentky za nanejvýš zásadní faktor a důvod, proč mít v budoucnosti dítě. V ideálním případě by tak tlak spojený s očekáváním, že dítě budou mít, neměl mít žádný vliv v jejich rozhodnutí. To musí být především jejich, popř. sdílené společně s partnerem. I zde však platí podmínka, že vztah musí být vybudován na silných a kvalitních základech bez nátlaku.

2.5. Diskuze

V rámci rozhovorů vzniká široká škála či pole vnímání participantek, které se v souvislosti s jejich analýzou více či méně blíží pomyslným pólům rodičovství a dobrovolné bezdětnosti představených v teoretické části práce. Všechny participantky však spojoval pocit nejistoty a nerozhodnosti a vnímaly vždy určitý prostor pro změnu svého postoje do budoucnosti. Žádná z participantek nevyloučila jak možnost, že se stanou bezdětnými tak ani možnost, že jednou převládne pocit biologicky podmíněného pocitu a nutnosti mít dítě. Fence-sitters či nerozhodní jsou si vědomi jak pozitiv a negativ rodičovství i bezdětnosti, přičemž nejsou přímo rozhodnutí pro dobrovolnou bezdětnost. Zároveň si ale nejsou jistí, zda děti mít někdy budou či by je mít měli, což se shoduje s tvrzením popisující nerozhodnuté v publikaci od Haškové (2009).

Nicméně, v návaznosti na již zmíněné pomyslné pole či dráhy mohou být dle analýzy nerozhodní více tíhnoucí k rodičovství ale i nerozhodní, kteří spíše tíhnou k životu bez dítěte. Ve všech případech musí rozhodnutí mít dítě vycházet z osobního přesvědčení a pocitu chtění mít dítě z vlastní iniciativy, a ne jako přizpůsobení se zajetým normám ve společnosti, které od participantek jejich reprodukci

očekává. Participantky nehodlají mít dítě za každou cenu, a to ani ty, které se na pomyslné škále nerozhodnutých pohybují spíše k rodičovství.

Závěr

Cílem této práce bylo zachytit perspektivu lidí, kteří si nejsou jistí, zda se chtějí nebo nechtějí stát v budoucnosti rodiči a rozhodují se tak mezi životními dráhami spojenými s (bez)dětností; tzv. fence-sitters či nerozhodní. Pro pochopení této komplexní problematiky byl v teoretické části práce popsán normativní a preskriptivní charakter rodičovství jakožto institucionalizovaného procesu, který se vyznačuje hluboce zakořeněnými genderovými stereotypy. Zároveň byla popsána i dobrovolná bezdětnost, která je vnímána jako pomyslný opak rodičovství.

V rámci empirické části bylo popsána percepce normativnosti rodičovství z pohledu respondentek, které je vnímáno jako genderově nevyvážené a vytváří na ženy do jisté míry nátlak. Tento nápor se projevoval zejména ve formě otázek a poznámek ze strany rodinných příslušníků, ke kterým bylo přistupováno různě. Důležitým aspektem se stal zejména pocit podpory.

Současně byly představeny i priority a faktory ovlivňující postoj participantek, které se projevovaly v různé míře a ke kterým bylo přistupováno s různým důrazem. Mezi tyto faktory se řadily zejména role seberealizace, vztahovosti, ekologické odpovědnosti a biologické aspekty spojené s rodičovstvím.

Na základě analýzy byla prezentována široká škála přístupu nerozhodných k otázce (bez)dětnosti, přičemž rodičovství a dobrovolná bezdětnost představují protipóly možného vývoje budoucího životního vývoje. Společným bodem se stává zejména

pudově a emocionálně podmíněný pocit chťení, který je nutný při možném budoucím rozhodnutí pro rodičovství. Ten musí vycházet především z vlastní iniciativy a být nepodmíněný společenským tlakem.

Seznam použité literatury

Creswell, John W. (1998). *Qualitative inquiry and research design: choosing among five traditions*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.

Billari, F., Liefbroer, A., & Philipov, D. (2006). The Postponement of Childbearing in Europe: Driving Forces and Implications. *Vienna Yearbook of Population Research*, 4, 1-17. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/23025475>

Elder, G. (1994). Time, Human Agency, and Social Change: Perspectives on the Life Course. *Social Psychology Quarterly*, 57(1), 4-15. doi:10.2307/2786971

Elder, G. (1998). The Life Course as Developmental Theory. *Child Development*, 69(1), 1-12. doi:10.2307/1132065

Elder, G., Johnson, M., & Crosnoe, R. (2003). The Emergence and Development of Life Course Theory. Dostupné také z: https://www.academia.edu/14619554/The_Emergence_and_Development_of_Life_Course_Theory

Fafejta, M. (2004). *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Jan Piszkiwicz. Dostupné také z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:4dc20520-54cc-11e4-90c9-005056825209>

Fafejta, M. (2005). *Úvod do sociologie*. Univerzita Palackého. Dostupné také z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:77544530-ea55-11e6-8010-005056827e51>

Fišerová, V. (n.d.). Rodina – Sociologická encyklopedie. Dostupné také z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Rodina>

Giddens, A., Sutton, P. W. (Ed.). (2013). *Sociologie*. Argo. Dostupné také z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:195f4be0-d42e-11e8-9691-5ef3fc9bb22f>

Hamplová, D., Šalamounová, P., & Šamanová, G. (Eds.). (2006). *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Sociologický ústav Akademie věd České republiky. Dostupné také z: https://www.researchgate.net/publication/40353144_Zivotni_cyklus_sociologicke_a_demograficke_perspektivy

Hasmanová Marhánková, J., Kreidl, M., & Hubatková, B. (2012). *Proměny partnerství: životní dráhy a partnerství v české společnosti*. Sociologické nakladatelství (SLON).

Hašková, H. (2009). *Fenomén bezdětnosti*. Sociologické nakladatelství (SLON). Dostupné také z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:ba2c1330-5e9b-11e4-8fe2-5ef3fc9bb22f>

Hašková, H. (ed.), Šalamounová P., Víznerová H., Zamykalová L. (2006). *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Sociologické studie / Sociological Studies 06:4. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 153 s. Dostupné také z: <https://www.soc.cas.cz/publikace/fenomen-bezdetnosti-v-sociologicke-demograficke-perspektive>

Kok, J. (2007). Principles and Prospects of the Life Course Paradigm. *Annales de démographie historique*, 1(1), 203-230. <https://doi.org/10.3917/adh.113.0203>

Kubátová, H., & Znebejánek, F. (2008). *Základy sociologie* (2., přepracované vydání). Univerzita Palackého v Olomouci.

Kubátová, H. (2010). *Sociologie životního způsobu*. Grada. Dostupné také z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:cafbcb60-46bd-11e4-bf02-5ef3fc9ae867>

Liefbroer, A. C. (2005). "The impact of perceived costs and rewards of childbearing on entry into parenthood: Evidence from a panel study." *European Journal of Population* 21: 367-391. Dostupné také z: <https://www.jstor.org/stable/20164312?seq=1>

Matoušek, O. (2008). *Metody a řízení sociální práce* (Vyd. 2). Portál. Dostupné také z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:d7b29c80-42a9-11e3-ac54-005056825209>

Mayer, Karl. (2004). *Whose Lives? How History, Societies, and Institutions Define and Shape Life Courses*. *Research in Human Development*. 1. 10.1207/s15427617rhd0103_3. Dostupné také z: https://www.researchgate.net/publication/228608856_Whose_Lives_How_History_Societies_and_Institutions_Define_and_Shape_Life_Courses

Millová, K. (2012). *Psychologie celoživotního vývoje: uvedení do moderních teorií*. Host.

Možný, I. (2002). *Sociologie rodiny* (Vyd. 2., upr). Sociologické nakladatelství. Dostupné také z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:a6bfa0d0-bd2a-11e4-837c-001018b5eb5c>

Murphy, R. F. (2004). *Úvod do kulturní a sociální antropologie* (Vyd. 2, přeložil Hana ČERVINKOVÁ). Sociologické nakladatelství (SLON). Dostupné z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:3aab0f30-009e-11e5-93b2-001018b5eb5c>

NoKidding. (n.d.). *NoKidding: Klub dobrovolně bezdětných*. Dostupné z <http://www.nokiddingcz.com/nokiddingcz/>

Novotný, I., & Hruška, M. (2015). *Biologie člověka* (5., rozšířené a upravené vydání). Fortuna. Dostupné také z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:738b2690-f15a-11e8-a5a4-005056827e52>

Prentice, D. A., & Carranza, E. (2002). What Women and Men Should Be, Shouldn't be, are Allowed to be, and don't Have to Be: The Contents of Prescriptive Gender Stereotypes. *Psychology of Women Quarterly*, 26(4), 269–281. <https://doi.org/10.1111/1471-6402.t01-1-00066>

Ptáček, V. (n.d.). REPRODUKCE ORGANIZMŮ. Dostupné z: <https://www.sci.muni.cz/ptacek/REPRODUKCE2.htm#nepohlavni>

Řiháček, T., Čermák, I., & Hytych, R. (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Masarykova univerzita.

Szalma, I., & Takács, J. (2015). Who Remains Childless? Unrealised Fertility Plans in Hungary. *Sociologický Časopis / Czech Sociological Review*, 51(6), 1047-1075. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/43921825>

Vláčil, J. (n.d.). Konflikt rolí – Sociologická encyklopedie. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Konflikt_rol%C3%AD

Příloha 1

Tematické okruhy polostrukturovaného rozhovoru

Okruh A) Zmapování životní situace

Zmapování současné situace participantky; kdo respondentka je, popř. jak se do tohoto momentu ve svém životě dostal/a. – práce, vztah, hodnoty, priority.

Možné doplňující otázky, např.: **a.** *Studujete/pracujete? Baví vás to?*

b. *Jste ve vztahu?*

c. *Co považujete ve svém životě za důležité?*

Okruh B) Vnímání reprodukce

Zmapování vnímání participantek v obecné celospolečenské rovině – Jakým způsobem přistupují participantky k reprodukci, co si o tomto tématu myslí. Popř. jaký mají vztah k dětem.

Např.: **d.** *Považujete mít děti obecně za důležité?*

Okruh C) Postoj k (ne)rodičovství

Jak svůj postoj k otázce (ne)rodičovství samy popisují a vnímají. Přemýšlejí někdy nad pozitivy či negativy mít dítě? A pokud ano, co za tyto pozitivita a negativa považují?

Např.: **e.** *Jak byste popsala svůj postoj v závislosti na představu vlastních dětí/ založení rodiny?*

f. *Dokázala byste mi nějak popsat, jestli se tento váš postoj až do teď vyvíjel? Jak?*

g. *Vnímáte nějaká negativa či pozitivita mít děti? Jaké?*

h. *Jakou roli na váš postoj hraje: práce, vztah, aj. (zmíněné z okruhu A)*

Okruh D) Postoj k (ne)rodičovství v souvislosti na okolí

Zmapování reakce okolí na postoj participantek, zda se participantky na toto téma mají s kým bavit, jestli se cítí komfortně či nikoliv. Téma tlaku – vnímají participantky nátlak mít děti?

Např.: **i.** *Můžeš o svém postoji s někým z okolí pobavit? Rodina/přátelé?*

j. *Jaká bývá reakce tvého okolí, pokud se na toto téma bavíte?*

k. *Máš pocit, že by na tebe byl nějakým způsobem vyvíjený nějaký tlak? Z okolí i obecně ve*

společnosti? Jak na tento tlak reaguješ? Co si o tom myslíš?

Okruh E) Otázka budoucnosti

Téma budoucnosti – jak vnímají participantky vývoj svého postoje a přístupu k (ne)rodičovství, jaká mají očekávání?

Např.: **l.** *Jaká je tvá představa budoucnosti (v souvislosti s tématem reprodukce)?*

m. *Co zásadního by se muselo stát, aby si svůj postoj přehodnotil/a?*

n. *navazující otázka na otázku h) - Mluvili jsme o tom, jak se tvůj postoj vyvíjel do současnosti, teď jsme mluvili o budoucnosti, máš nějaká očekávání, jakým směrem by se tvůj postoj mohl spis ubírat nebo naopak*